

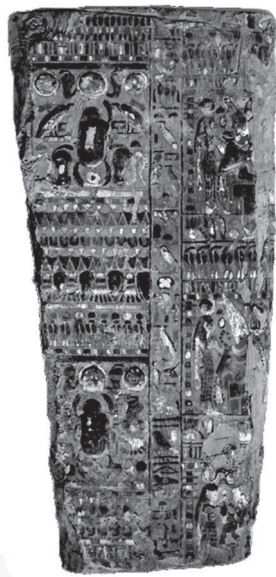
М. О. Тарасенко

ФРАГМЕНТ МУМІЙНОЇ КРИШКИ AP-227 З КОЛЕКЦІЇ ЛЬВІВСЬКОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ РЕЛІГІЇ¹

Серед експонатів Львівського музею історії релігії є фрагмент мумійної кришки (*mummy-cover*) XXI династії, інв. № AP-227. У статті ми подаємо його першу докладну публікацію.

Загальний опис. Фрагмент кришки № AP-227² виготовлений з дерева і декорований з одного боку поліхромним розписом на жовтому ґрунті, що містить зображення та написи³. Його розміри складають 51,0 × 26,0 см. За стилістичними ознаками пам'ятник може бути надійно датований XXI династією (1069–945 рр. до н. е.), а місцем його виготовлення, найімовірніше, були Фіви.

Походження. Поряд з іншими єгипетськими старожитностями, досліджуваний пам'ятник був придбаний князем Андже Любомирським (Andrzej Lubomirski, 1862–1953 рр.) під час його транзитної зупинки в Єгипті в 1887 р. [Muzeum... 1899, 50 (1015)]. На жаль, обставини і місце, де він був куплений, невідомі⁴. Першою згадкою про цей артефакт від тих часів є публікація каталогу Музею імені Любомирських ("Народного музею") від 1889 р., де він дістав інвентарний номер 2068 (або 2084/IV-58). У 1940 р. всі єгипетські старожитності з "Народного музею" були передані до Львівського історичного музею. Згідно з колекційним описом від 1948 р., саркофаг мав інвентарний номер 3182/1-3⁵. У фондах Історичного музею фрагмент кришки зберігався до 1973 р., коли його, з частиною інших єгипетських старожитностей, було передано до новоствореного Львівського музею історії релігії, де він по теперішній час зберігається в діючій експозиції у вітрині "Релігії Давнього Єгипту, Греції і Риму" [Артюх 2013, 135].

Мал. 1

Мал. 1а

Оформлення (мал. 1, 1а)⁶. На фрагменті збереглися кілька ярусів поліхромних зображень, розділених вертикальним написом.

I. *Ліворуч від напису* – дві солярні композиції із зображенням скарабея Хепрі в центрі, розділені орнаментальними регістрами (геометричні фризи, рослинний фриз і фриз із зображення голів кобр із сонячними дисками над ними).

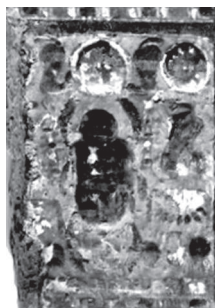
На *верхній композиції* (мал. 2, 2а) (згори донизу) зображені знак неба \equiv (*p.t* / GSL N1) [Gardiner 1958, 485]⁷; три сонячні диски, від центрального з яких відходять голови двох кобр. Нижче, по обидва боки від скарабея, дзеркально розвернуті ієрогліфічні написання \equiv \equiv – *pr-Mw.t* – “Дім Мут”. Це назва храму богині Мут у Карнацькому храмі Амона, що був розташований поряд зі штучним священним озером *Ашеру* (*Isrw*)⁸. Нижче – дзеркальне зображення двох кобр: \equiv . Поміж нижніми лапами жука-скарабея змальовано символ вічності: \equiv *sn* (GSL V9) [Gardiner 1958, 522].

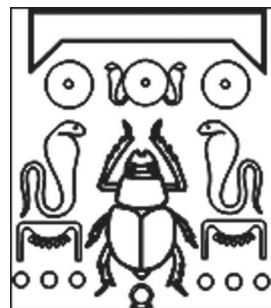
Мал. 2

Мал. 2а

Мал. 3

Мал. 3а

На *нижній композиції* (мал. 3, 3а) так само над скарабеєм зображені знак неба і три сонячні диски, від центрального з яких відходять голови двох кобр. Нижче дзеркально намальовані знаки *dd* і кобри: \equiv \equiv ; а під ними – написання \equiv *nbw* – “золото” (GSL S12) [Gardiner 1958, 505].

Мал. 4

II. *Праворуч від напису* – три регістри ідентичних композицій, розділених фризом кобр і двома горизонтальними написами. Найкращу збереженість має середня композиція (мал. 4). На ній зображені (зліва направо): стовп-джед (*dd*); Ісіда з диском на голові (її плаття має червоний колір і орнаментоване зеленими крапками); Осіріс (його одяг має зелений колір) у білій короні Верхнього Єгипту \equiv (*wrrt* / GSL S1) [Gardiner 1958, 504], що сидить на троні з регаліями влади – батоном \equiv (*nhrw* / GSL S45) [Gardiner 1958, 510] та скіпетром \equiv (*hkt* / GSL S38) [Gardiner 1958, 508]. Між троні і фігурою Ісиди зображено священне дерево. Вище, біля голови Ісиди, виписані ієрогліфи \equiv , які є закінченням або скороченою формою написання імені Ісиди, – *ss.t* / \equiv [LGG, I, 61]. Перед обличчям Осіріса зберігся ієрогліф шуліки \equiv , що є ідеограмою для передачі імені богині Мут (*Mw.t* / GSL G15) [Gardiner 1958, 469].

Близьку аналогію до цієї сцени дає, зокрема, композиція на кришці мумії Пінеджема II Cairo CG 61029C (тип III-а за А. Нівінським) [Niwiński 1988, 115 (65)] (мал. 5, 5а) [Daressy 1909, *pl. X*; Ikram, Dodson 1998, 174, *fig. 208*]. Із числа аналогій до стилю передачі корони Осіріса на декорі львівського фрагмента близька, зокрема, зображена на саркофазі Несіпанебімаху Copenhagen 3909 [Niwiński 1988, 135 (164); Ikram, Dodson 1998, 218 (XXVII)], Хонсухотепа Copenhagen AEIN 1069 [Jørgensen 2001, 99, 101, 103] (мал. 6) [Jørgensen 2001, 103] або кришці Torino CGT 10116b [Niwiński 2004, *Tav. XXVIII*].

За стилістичними й іконографічними ознаками львівська кришка може бути віднесена до типу П-с за класифікацією А. Нівінського й датована серединою XXI династії [Niwiński 1988, 74–75]. Встановити іконографічний тип за Р. ван Вальсемом, враховуючи розміри, неможливо. Натомість найбільшу подібність львівський фрагмент виявляє до типів IАa і IАb для відповідного сегмента оформлення [van Walsem 1997, II, pl. 136, fig. 318, 319].

Мал. 5

Мал. 5а

Мал. 6

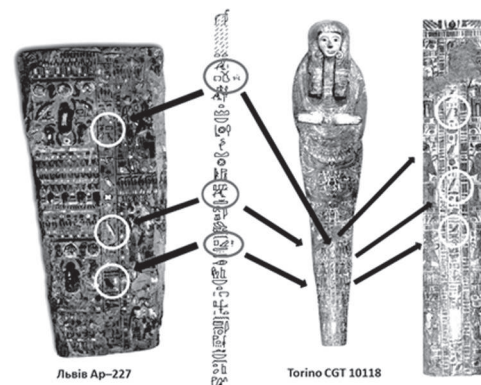
Мал. 7

Текст. Два горизонтальні написи на зазначеному фрагменті зберегли тільки початок формул *im3hy hr + N*, тобто “Уславлений перед + N (ім’я бога)”. Імена божеств, яким ці формули були присвячені, в повному обсязі не збереглися. Примітним для палеографії цих написів є той факт, що замість прийменника hr “перед, біля” [Wb, III, 315ff; Gardiner 1958, 128, § 167] виписано некоректне rh . Подібні написання не є винятковими і подекуди зустрічаються на інших пам’ятниках XXI династії, зокрема на саркофагах Torino CGT 10117 [Niwiński 2004, 182 (testo 158)], CGT 10118 [Niwiński 2004, 182 (testo 159)], CGT 10119 [Niwiński 2004, 183 (testo 164, 165, 167, 169)] або Budapest MFA Inv. № 51.2095/1–2 [Liptay 2011, pl. 8; 109 (text 3)].

1. $\text{im3hy rh (=hr) ... ///}$ – “Уславлений перед ... ?”

2. $\text{im3hy rh (=hr) Inpw (?)... ///}$ – “Уславлений перед Анубісом (?) ...”

Вертикальний напис є частиною заупокійної формули, яка починається зі згадування “Осіріса-Хентіментіу¹⁰” (*Wsr-Hntj-Imntt*), а закінчується титулом господарки саркофага: *nb.t pr šm^c.t n [Imn]* – “Володарка дому, співачка [Амона]”. Початок і кінець напису не збереглися, але нам вдалося виявити аналогічний текст на кришці жіночої мумії Torino CGT 10118 (= Cat. 2219; Provv. 1004, з колекції Б. Дроветті) [Niwiński 2004, 112–116] (мал. 7) [Niwiński 2004, Tav. XXXIII.1]¹¹. А. Нівін-

Мал. 8

ський відносить цю пам'ятку до типу III-b і датує її пізньою XXI династією [Niwiński 1988, 171 (379)].

Текст на львівській і туринській кришках хоч і “дзеркальний” (за напрямком орієнтації ієрогліфічних знаків), але настільки схожий, що повторюються і помилки (як, зокрема, знак у написанні *Hntj-Imntt*), і незвична або некоректна графіка кількох ієрогліфічних знаків (мал. 8). Зазначимо також, що на туринській кришці CGT 10118 в горизонтальних рядках тексту можна побачити ті самі помилки в написанні *hr* (> *rh*) у формулах *im3hy hr + N*, що і на львівському фрагменті [Niwiński 2004, 182 (testo 159), Tav. XXXIII.1], що також безперечно зближує ці пам'ятники.

Зіставлення львівської й туринської версій дозволяє реконструювати нижчеподаний текст (мал. 9).

Львів Ар–227: [///] (i)n Wśir-Hntj-Imntt nb 3bdw ntr ʕ ʕ (?) Igr(.t) (?) Wnn(-nfr) (?) <...> t3.wj Wśir nb.t pr šm^c.t n [Imn] [/////]

“[///] для Осіріса-Хентіментіу, Володаря Абідоса, Бога великого, Глави (?) Ігерет (?), Унн(-нефера) (?) <...> Обох земель; (i) Осіріса, володарки дому, співачки [Амона] [/////]”.

Torino CGT 10118: dd [mdw] i[/////]tt nb 3bdw ntr ʕ ʕ (?) Igr(.t) (?) Wnn(-nfr) (?) <...> t3.wj Wśir nb.t pr šm^c.t n Imn-R^c nśw-ntr.w [/////]=f nb n ś.t Mw.t

“Проголошення [/////], Володаря Абідоса, Бога великого, Глави (?) Ігерет (?), Унн(-нефера) (?) <...> Обох земель; (i) Осіріса, володарки дому, співачки Амона-Ра, царя богів, [/////] його, володаря престолу Мут”.

Транслітерація реконструйованого тексту

(Львів Ар–227 + Torino CGT 10118)

dd mdw i[n Wśi]r-Hntj-Imntt nb 3bdw ntr ʕ ʕ (?) Igr(.t) (?) Wnn(-nfr) (?) <...> t3.wj Wśir nb.t pr šm^c.t n Imn-R^c nśw-ntr.w [?]=f nb n ś.t Mw.t

Переклад реконструйованого тексту

(Львів Ар–227 + Torino CGT 10118)

Torino CGT Львів
10118 Ар–227

Мал. 9

“Проголошення слів д[ля Осі]ріса-Хентіментіу^(А), Володаря Абідоса, Бога великого, Глави (?)^(Б) Ігерет^(Б) (?), Унн(-нефера) (?) <...>^(Г) Обох земель; (i) Осіріса^(Д), володарки дому, співачки Амона-Ра, царя богів, [/////]^(Е) його, володаря престолу Мут^(Е)”.

Коментарі

^(А)В написанні *Wśir-Hntj-Imntt* (“Осіріс, що передує західним / Осіріс-Хентіментіу”) (див.: Wb, I, 22; III, 305; LGG, V, 783–786): замість знака голови теля (F 63) некоректно виписаний символ (GSL F1) (пор. варіанти написань імені: [LGG, V, 783]).

^(Б)Виписано – ʕ, в перекладі цього слова як “голова” ми йдемо за кон'юктурою А. Нівінського [Niwiński 2004, 141 (testo 159)].

^(В)Букв. “Мовчання” (“das Schweigen”), епітет потойбічного світу [Wb, I, 141]. Графіка на львівській та туринській кришках незвична та дає гіпотетичне прочитання цього іменника.

^(Г)Прочитання напису *Wnn(-nfr) (?) <...> t3.wj*: не зрозуміле через неясне написання одного з ієрогліфів. Найбільш імовірно видається його ідентифікація як ієрогліфа птаха (?). Наша передача його в транскрипції як знака GSL G5 (“сокіл”) є умовною.

^(Д) Написання імені “Осіріс” / *W'sir* (Torino CGT 10118: Львів Ар-227:) є єдиним різночитанням між текстами на розглянутих кришках.

^(Е) На фотографії туринської кришки в цьому місці чітко помітна лакуна (мал. 7) [Niwiński 2004, *Tav. XXXIII. I*], яка або могла бути місцем, спеціально залишеним для імені померлої, або є наслідком ушкодження чи неакуратності майстра. Встановити за фотографією характер пошкодження неможливо. При відтворенні ієрогліфічної транскрипції у виданні пам'ятника, втім, наявність цієї лакуни ніяк не відображено [Niwiński 2004, 182 (testo 159)], що створює неточність при прочитанні кінцівки формули (див. прим. ‘є’).

^(Є) А. Нівінський пропонує такий переклад тексту на туринській кришці: “Parole dette [/// ///] che presiede agli occidentali, signore di Abido, dio eccelso a capo (!) della Igeret, Unnefer <...> le Due Terre; l’Osiri N” [Niwiński 2004, 141 (testo 159)]. Відзначимо, що тут відсутній переклад останньої частини напису, що можливо пояснюється вище зазначеною неточністю у транскрипції.

Ні на львівській, ні на туринській мумійних кришках імена їхніх власниць не збереглися¹² (можна тільки припустити, що призначались вони для жриць Мут, які були частиною персоналу храму цієї богині в Карнаці), а судячи з практично неушкодженого туринського пам'ятника, їхнє написання, найімовірніше, і не передбачалося. Враховуючи безсумнівну тотожність текстів на двох цих анонімних артефактах, можна припустити, що обидва вони були виготовлені в одній і тій же фіванській майстерні заздалегідь з комерційною метою. Отже, наявність цих двох, ідентичних за змістом своїх заупокійних формул, пам'ятників дозволяє підтвердити важливу рису давньоєгипетської індустрії заупокійного культу часів Третього перехідного періоду: поряд із речами поховального інвентарю, що виготовлялися за індивідуальним замовленням фіванської жрецької аристократії, в майстернях столиці Верхнього Єгипту продовжувався і традиційний випуск речей, які виготовлялись наперед, не містили імені власника і призначались для продажу. Факт того, що львівська і туринська кришки датуються, відповідно, серединою і кінцем ХХІ династії, може вказувати на існування у фіванських майстрів *master-copy* для їхніх витворів і відповідних місць збереження готової продукції. Водночас відзначені граматичні та орфографічні помилки в написах на цих кришках можуть бути ознакою певних кризових явищ у фіванському суспільстві другої половини ХХІ династії, внаслідок яких були недбалість або ж втрата грамотності частиною майстрів, вже нездатних коректно перенести текст із *master-copy* на свій витвір.

¹ Ми висловлюємо щирі подяки хранителю археологічної колекції Львівського музею історії релігії В. С. Артюху за допомогу і сприяння під час роботи в музеї.

² Публікації та бібліографія: [Білик 2005, 32; Tarasenko 2013, 70; Артюх 2013, 142 (1); 2014, 12, 15, мал. 4].

³ Подібні кришки для мумій (*mummy-cover*) виготовлялися з дерева і розміщувалися безпосередньо на тілі померлого усередині саркофага, під його кришкою. Конструкційно, за поодинокими винятками, мумійні (тобто внутрішні) кришки ніяк не приєднувалися до саркофагів. Оформленню, яке співвідноситься зі стилістикою кришок саркофагів, підлягала тільки їхня зовнішня поверхня, тоді як тильна частина залишалась недекорованою [Niwiński 1988, 60].

⁴ Найімовірніше – в Александрії, яку князь відвідав під час своєї мандрівки до Індії. На жаль, знайти відомості про його перебування в інших місцях Єгипту нам не вдалося.

⁵ Згідно з “Колекційним списком № 13: Відділ докласового суспільства” від 1948 р. (рукопис наукового архіву Львівського історичного музею).

⁶ Фото за: [Білик 2005, 32]. Прорисовування автора.

⁷ Тут і далі GSL = Gardiner’s Sign List [Gardiner 1958, 442–548].

⁸ Див.: [Fazzini 1982, 248–251].

⁹ Збереглася лише частина знака антропоморфного чоловічого божества (графіка нагадує знак GSL A1).

¹⁰ Тобто “Осіріса, що передує західним”.

¹¹ Відзначимо, що образотворчі програми цих кришок не збігаються. Щодо іконографічної схеми Torino CGT 10118 пор.: [van Walsem 1997, pl. 35, fig. 60, 61 (Type I1Bb); pl. 40, fig. 71 (Type I2Ba); pl. 48, fig. 85–86 (Type I3Ba, I3Bb); pl. 133, fig. 295 (Type ID3 – оформлення центрального сегмента); pl. 136, fig. 318 (Type IAa – оформлення нижнього сегмента)].

¹² Як і туринська мумійна кришка, внутрішній саркофаг цієї ж жриці (Torino CGT 10117) також безіменний [Niwiński 2004, 112–114].

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

GSL – Gardiner’s Sign List [Gardiner 1958, 442–548].

LÄ – *Lexikon der Ägyptologie* / Begr. von W. Helck, E. Otto; Hrsg. von W. Helck, W. Westendorf. Bd. I–VI. Wiesbaden, 1975–1986.

LGG – *Lexikon der ägyptischen Götter und Götterbezeichnungen* / Hrsg. von Chr. Leitz / OLA. T. 111–116, 129. Leuven – Paris – Dudley, MA, 2002–2003. Bd. I–VIII.

OLA – *Orientalia Lovaniensia Analecta*. Leuven.

Wb. – *Erman A., Grapow H. Wörterbuch der ägyptischen Sprache*. Bd. I–V. Berlin, 1955.

ЛІТЕРАТУРА

Артюх В. Археологічні пам’ятки Львівського музею історії релігії. Каталог. Львів, 2013.

Артюх В. Колекція давньоєгипетських старожитностей Львівського музею історії релігії // *Доісламський Близький Схід: історія, релігія, культура*. Київ, 2014.

Білик І. Скарби сакрального мистецтва Львівського музею історії релігії. Львів, 2005.

Daressy G. Cercueils des cachettes royales / *Catalogue général des antiquités égyptiennes du Musée du Caire*, 61001–61044. Le Caire, 1909.

Fazzini R. Mut-Tempel, Karnak // LÄ. Bd. IV. 1982.

Gardiner A. H. *Egyptian Grammar. Being an Introduction to the Study of Hieroglyphs*. 2nd Ed. London – Oxford, 1958.

Ikram S., Dodson A. *The Mummy in Ancient Egypt. Equipping the Dead for Eternity*. London, 1998.

Jørgensen M. *Catalogue Egypt III. Coffins, Mummy Adornments and Mummies from Third Intermediate, Late, Ptolemaic and the Roman Periods (1080 BC – AD 400)*. NY Carlsberg Glyptotek. Copenhagen, 2001.

Liptay E. Coffins and Coffin Fragments of the Third Intermediate Period / *Museum of Fine Arts, Budapest, Catalogues of the Egyptian Collection*. Vol. I. Budapest, 2011.

Muzeum imenia Lubomirskich. Lwów, 1899.

Niwiński A. 21st Dynasty Coffins from Thebes. Chronological and Typological Studies / *Theben*. 5. Mainz am Rhein, 1988.

Niwiński A. Sarcophagi della XXI Dinastia (CGT 10101–10122) / Con appendici di G. N. Nikoła, T. Radelet e G. Laquale / *Catalogo del Museo Egizio di Torino. Ser. 2: Collezioni IX*. Torino, 2004.

Tarasenko M. The Third Intermediate Period coffins in the museums of Ukraine // *First Vatican Coffin conference, 19–22 June, 2013. Abstracts*. Vatican, 2013.

van Walsem R. The Coffin of Djedmonthuiufankh in the National Museum of Antiquities at Leiden / *Egyptologische Uitgaven*. 10. Vol. I–II. Leiden, 1997.